

О Т Г О В О Р И

от

доц. д.н.ф. Борислав Градинаров

на въпросите и бележките в рецензиите и становищата на членовете на научното жури в конкурса за заемане на академичната длъжност "професор" по научна специалност Философия, Професионално направление 2.3. за нуждите на секция „Социални теории, стратегии и прогнози“ на ИФС при БАН, обявен в ДВ, бр. 89 от 12.11.2019 г.

УВАЖАЕМИ ЧЛЕНОВЕ НА НАУЧНОТО ЖУРИ,

Благодаря за задълбочената, компетентна и обективна оценка на приложените от мен монографии, студии и статии за участие в обявения за нуждите на секция „Социални теории, стратегии и прогнози“ към ИФС при БАН конкурс за заемане на академичната длъжност „професор“. Участвам в конкурса с онази част от публикациите си, които по моя преценка съответстват в най-висока степен на профила на конкурса. Те са времево ограничени до последните десет-дванадесет години (това е периодът след придобиването на академичната длъжност „доцент“), но идейно и тематично са свързани с редица други мои публикации, в т. ч. и на език, различен от българския, за последните три десетилетия. Това е и причината някои от важните аргументи към тезите, защитавани в конкурсните публикации, да са само споменати или оставени без подробно разглеждане – те са анализирани в други мои книги, студии и статии, извън приложените.

В рецензията на председателя на научното жури, **проф. д. н. ф. Иван Кацарски**, се поставя въпросът за методологическата мощ и границите на теорията за детерминизма и за това дали неопределеността е не толкова онтологически въпрос, колкото проява най-вече на познавателен (гносеологически) дефицит? Класификацията класически (линеен), некласически (нелинеен) и неокласически (фрактален) детерминизъм е предложена от руския автор Геннадий Менчиков¹. Тя си поставя за цел да обоснове всеобщността на тази изключително важна за науката теория като се правят опити за съществен ремонт на класическото разбиране за детерминизма. В четвърта глава на едната от монографиите, с които участвам в конкурса, „Риск и антирискови стратегии“² съм разгледал неговата концепция, отбелязвайки, че според мен тя е спорна, доколкото допуска, че реалните, крайните обекти и явления притежават относително самодвижение и поради това са зависими от отношенията и връзките, в които са включени. Но на ниво всеобщност на битието, счита Менчиков, където самодвижението е универсална характеристика, детерминизмът не съществува.³

Ако приемем, че детерминистичните връзки и отношения губят своята специфика извън света на крайното, те няма как да бъдат разбрани и обяснени, освен ако не се постулира т. нар. от Сергей Курдюмов „Велик администратор“ или ако не предположим демиурга на Стивън Хокинг.

¹ Менчиков, Геннадий П., 2015, *Детерминизм XXI: проблеми и решения*, Москва, изд. Спутник

² Градинаров, Борислав, 2020, *Риск и антирискови стратегии*, София, изд. BISFRIM.

³ Менчиков, Геннадий П., 2015, *Детерминизм XXI: проблеми и решения*, Москва, изд. Спутник, с.31-32.

Напълно съм съгласен с Анри Поанкаре, че без концепцията за детерминизма науката не би могла да съществува.⁴ Но развитието на природните и обществените науки, особено през последния век, води до извода, че класическите разбирания за детерминизма, а и за универсалността на класическата диалектика, се нуждаят от надграждане⁵. Това съвсем не означава отхвърляне на основните им принципи. В предпоследната ми монография „Силата на системния фактор“⁶, с която всички членове на научното жури разполагат, съм се опитал да обоснова важността на системните взаимодействия в границите на относително обособеното социално цяло. При тях изчерпателността на знанията за детерминистичните връзки и отношения не са достатъчни, за да определят напълно бъдещите състояния на социалната система, дори когато в „сметката“ не се поставя автономното човешко действие. Сложните системи, каквито са преобладаващият брой обекти, с които си имаме работа, притежават нещо повече от сумата на своите елементи. Въпросът е каква е неговата природа и дали можем да го сведем и обясним с класическите понятия и конструкции на детерминизма?

Моята позиция е, че системният фактор е значим отнологичен аргумент, с който се налага да съобразяваме всяко наше решение и действие. Едни и същи действия в близки по характера си социални системи могат да доведат до твърде различни резултати. Затова неопределеността или несигурността, дори дезорганизацията и саморазпадането са важни категории, които ни позволяват да мислим и действаме в динамичната и многофакторна среда, в която пребиваваме. При тези условия е трудно да обосновем напълно просветителската вяра във всесилното човешко познание и в растящата успеваемост на човешките планове и действия. Поне досегашната социална практика не подкрепя по категоричен начин подобна вяра.

Силата на системния фактор е възможно да се илюстрира дори с успехите и неуспехите в така актуалната сега борба срещу пандемията на COVID-19 – едни и същи стратегии и политики имат различни последици в Китай, в Южна Корея, в Япония, в Италия, в Испания, в Германия, в САЩ или в България. И това не е защото във всяка от тях действат различни по природа детерминистични зависимости, а защото множеството такива зависимости, взаимодействайки си и променяйки своята значимост в рамките на социалната система и реализиращи се при различни условия, формират многообразие от възможни събитийни траектории. В този смисъл прогнозите на бъдещето винаги ще имат апроксимален (вероятностен), а не абсолютен характер.

Това донякъде отговаря и на поставения в рецензията на **проф. д-р Никола Аврейски** въпрос - дали оценката ми за възможностите да се прогнозира бъдещето не е прекалено скептична? Предвиждането на едни или други тенденции, трендове и събития в развитието на социалните системи е изключително сериозно и отговорно занимание, когато е поставено на научни основи. То има своето незаменимо място при планирането на дейностите и средствата за постигане на целите, които хората и обществата си поставят. Но то не е в състояние да постигне конкретиката и точността на прогнозите, конструирани от природните науки – физиката, химията, биологията, астрономията и т. н. Причината е отчасти в сложността на социалния обект, но и в способността на човешкия компонент в него да действа под влияние на множество фактори, включително и такива, в които е проблематично да открием рационални основания. Тази неопределеност на резултатната от

---

⁴ Poincaré, Henri, 1917, *Dernières pensées*, Paris, Ernest Flammarion Éd, p.244.

⁵ По отношение на съвременните космологични теории, споменати в рецензията на проф. Ив. Кацарски, не съм убеден, че те са в състояние да преобърнат основните принципи на детерминизма. Засега тези теории изглеждат по-скоро като хипотези, нуждаещи се от по-солидно доказване. Безспорно, най-популярна е Теорията за големия взрив, но тази територия е „населена“ и от други „теории“ - Струнната теория, Инфлационната теория, Антропната теория, Теория на симулацията и т. н.

⁶ Градинаров, Борислав, 2019, *Силата на системния фактор*, София, изд. Изток-Запад.

взаимодействието на множество и сами по себе си сложни елементи и подсистеми превръща прогнозирането на обществените процеси в дейност, при която винаги остава пространство за неочакваното и малко вероятното развитие на нещата. Затова и проблематиката на риска, а и на стратегическото мислене, имат толкова важно значение.

Проф. Ив. Кацарски поставя и друг важен въпрос - за ролята и причините на социалното неравенство и за това кое определя характера на конфликтите в съвременните общества. В приложената за целите на конкурса статия „Ще изместят ли етническите сблъсъци класовите конфликти през XXI в.“⁷ съм се опитал да аргументирам тезата, че междуетническите напрежения са важен елемент в общата картина на социалните противоречия в съвременните общества. Моето убеждение е, че всички социални конфликти имат комплексен характер – в тях се преплитат икономически (класови), религиозни, етнически, културни, расови, историко-цивилизационни и др. елементи. Много често някои от тези елементи се извежда на преден план и той като че ли придава своите характеристики на сложната съвкупност от различия и противопоставяния. Векове наред разминаванията в религиозните убеждения са били основен генератор на социалните сблъсъци и дори войни. Те са такива и днес – достатъчно е да припомним идеологията, с която ИДИЛ оправдава насилието над местното население в Североизточна Сирия и Западен Ирак, като и на терора върху изповядващите други религии етнически групи върху териториите, над които имаше контрол. Най-кръвавата война в досегашната история на човечеството, Втората световна война, започва и идеологически се обосновава от нацистка Германия като расова война. Гражданската война в Съветска Русия, а и т. нар. Студена война по-късно преминават под общия лозунг за класовия антагонизъм. Етническите различия могат да бъдат проследени като ключов мотив при почти всички примери за геноцид – от целенасоченото унищожаването на коренното население в Северна Америка и Австралия от европейските заселници, арменския геноцид в Османската империя по времена на Първата световна война, Холокоста през Втората световна война до събитията в Руанда през 1994 г. и военните престъпления в разпадащата се Югославия през 90-те години на миналия век. Фактът, че в определени исторически периоди се преескпонира един или друг момент от социалните различия, за да се изострят и поддържат конфликтите не елиминира техния сложен характер. Смятам, че социалната стратификация, чиито корени са преди всичко икономически, е базисният и перманентно действащ механизъм за генериране на конфликти, независимо как ще бъдат осмислени и наречени те. Затова и заглавието на коментиранията статия е формулирано като въпрос, а не като твърдение.

По повод на бележката, че от статията може да се направи извода, че стремежът за преодоляване на конфликтогенните фактори е „нездравословен“ бих искал да подчертая, че това не е моята теза. Усилията за контрол върху причините и формите на социалните конфликти имат смисъл, но смятам за утопична картината на общество, в което всички причини и поводи за противоречия ще бъдат заличени. Предизвикателствата и необходимостта от преодоляване на препятствията, опасностите и противопоставянията, независимо дали са от природен или от социален характер, са основният двигател на еволюцията на вида *Homo sapiens*. Тяхното премахване или потискане не ми изглежда рецепта за просперитет. В този смисъл концепциите и на К. Маркс, и на М. Вебер, които споменава рецензентът, не са отхвърлени с лека ръка, а в конкретната и ограничена по обем статия само са споменати. Много по-подробно те и някои техни моменти са анализирани в други мои публикации – в монографията „Силата на системния фактор“, в статиите

---

⁷ Градинаров, Борислав., 2012, „Ще изместят ли етническите сблъсъци класовите конфликти през XXI в.“, сп. „Понеделник“, бр. 7-8/2012, с.63-69.

„Трагедията на разделения труд“⁸, „Същност на холизма и неговата приложимост към Марковата теория“⁹, „Карл Маркс и "двигателят" на социалните процеси“¹⁰ и др.

В своята рецензия **проф. д-р Боян Дуранкев** отправя въпрос-препоръка относно научно-приложните проекции на тезите, идеите и аргументите, представени в монографиите, студиите и статиите, с които участвам в конкурса. Смятам, че обществените и хуманитарните науки не могат да съществуват в някаква паралелна академична реалност. Те имат дълг към българските граждани, от чиито данъци се формират възнагражденията на учените, работещи в тези сфери, и се финансира научната им дейност. Израз на това мое убеждение са над 600 мои публикации в ежедневния и периодичния печат, свързани с научно-изследователската ми дейност през последните три десетилетия – в „Монд допломватик“, в „Банкеръ“, сп. „Геополитика“, сп. „Право без граници“, сп. „Правен свят“ и др. по актуални политически, икономически и правни проблеми.

Що се отнася до учебниците, свързани с курсовете, които вода във ВУЗ, до момента и „Юридическа етика“, и „Медийно право“ са с изчерпан тираж. Възможно е да бъдат отпечатани следващи разширени и допълнени издания. Ако не се случи нещо извънредно, вероятно до края на годината или в началото на следващата ще излезе от печат учебникът ми по телекомуникационно право.

С проблематиката, залегнала в монографията – учебник „Медийно право“, са свързани въпросите на **доц. д-р Христина Амбарева**. Моето убеждение е, че радиочестотният спектър и комуникационната среда като цяло са публичен ресурс. По своята същност той се приближава плътно до т. нар. общи блага (commons). Именно свободният достъп и общото споделяне на тази комуникационна среда прави възможно съществуването и на социално-културните общи блага, каквито са идеите, езика, знанията, кодовете, музиката, емоциите и т. н.¹¹

Такова общо благо е и световната комуникационна мрежа (Интернет). Тя е изградена и се развива благодарение на усилията на хиляди инженери, разработчици, софтуерни специалисти и дори потребители, които предоставят своето know-how напълно безплатно. Любопитното е, че създателите на световната информационна мрежа, World Wide Web, през 90-те години на миналия век са я възприемали като общ ресурс, до който всеки може и трябва да има безплатен достъп. През 1993 г. авторът на софтуерите на първия уеб браузър и на първия уеб сървър, Тим Бърнърс-Лий (Sir Timothy John Berners-Lee), и неговите колеги от CERN¹² решават да предоставят системата за създаване на хипервръзки (hyper links) за навигация между различни страници, както и към други документи, намиращи се някъде в глобалната мрежа, напълно безплатно на всеки, който желае да я използва. На практика това е стартът на реалното масово навлизане на World Wide Web за обществена употреба. Затова считам, че балансът между комерсиалното и некомерсиалното (чрез т. нар. отворен код) използване на Интернет е изключително важен. В „Медийно право“ тази проблематика не е пренебрегната, но юридическият характер на монографията определя и акцента върху принципите и нормите за регулация на медийната среда. Това е свързано с по-стриктното дефиниране на правата и задълженията на субектите на тази дейност, които зависят до голяма степен от разпределението на собствеността и на авторските права.

⁸ Градинаров, Борислав, 2018, *Трагедията на разделения труд*, в сб. „Историята и философията на политическата икономия“, Изд. комплекс на УНСС, ISBN 978-619-232-068-3, с. 136-142.

⁹ Градинаров, Борислав, 2018, *Същност на холизма и неговата приложимост към Марковата теория* в „Научни трудове на УНСС“, т. 5/2018, с. 413-429.

¹⁰ Градинаров, Борислав, 2019, *Карл Маркс и "двигателят" на социалните процеси*, в сб. „Карл Маркс, политическата икономия и бъдещето на капитализма“, София, Изд. комплекс- УНСС, с. 59 - 68.

¹¹ Виж Градинаров, Борислав, 2015, „Общите блага (commons) и бъдещето на капитализма“ в сп. „Ново време“, бр. 1/2015, с. 20-21.

¹² Conseil Européen pour la Recherche Nucléaire.

Що се отнася до виртуалната среда, това понятие все още не е напълно избистрено и ясно очертано в литературата. Какви са възможните взаимодействия между нея и физическата среда (на симбиоза, смесване или поглъщане) тепърва ще трябва да се анализират.

В рецензията на **проф. д-р Никола Аврейски** се поставя въпросът за медийната собственост и моделите на финансиране на медийната дейност (и в частност за въздействието на глобалните медийни империи върху правителствата и гражданите на Европейския съюз). Към момента няма общопризнат най-добър модел за разпределение на медийната собственост, нито общоприет начин за медийно финансиране. Всяко национално правителство е суверенно при решаването на тези въпроси и предпочетените модели зависят от неговата политическа платформа, пазарните условия и националните традиции.

Европейският модел се различава от американския в един много важен пункт. Единствено в Европа съществува деление на обществени доставчици на медийни услуги (които разпространяват аудио- и аудиовизуална продукция с основна цел да осигурят и реализират конституционното право на информация на гражданите) и на търговски (работещи, за да реализират печалба, която след това се разпределя между собствениците им). Независимо от своите слабости и от възможността непропорционален дял от медийната собственост да се окаже в ръцете на неевропейци, този модел съдържа известни гаранции за по-висока степен на плурализъм и за относително по-добра защита на обществения интерес. Но няма най-добра рецепта как да се постигне подобен баланс, особено в условията на един либерален пазар.

Доц. д-р Стоян Ставру поставя въпроса за конституционната идентичност като понятие, чрез което се изразява колизията между националния и наднационалния правопорядък (при условията на членството на България в Европейския съюз), както и на границите на защита при тези условия на суверенитета и върховенството на конституцията. В българската конституционно-правна литература това понятие стана особено актуално във връзка с Решение № 13 от 2018 г. на Конституционния съд на Република България¹³ с което беше обявено, че т. нар. Истанбулска конвенция противоречи на българската конституция.

Понятието конституционна идентичност е правна възможност на страните членки на Европейския съюз да дерогират някои решения в актовете на наднационалните (общностните) институции, които не съответстват на споделените и конституционно закрепени национални ценности и принципи. Тук не е възможно да се представи в дълбочина тази тема, доколкото в момента тя се дискутира и разработва, включително и откъм теоретичната ѝ страна. Актуалността на проблематиката обаче подкрепя и моята позиция, изразена в монографията „Риск и антирискови стратегии“, че класическото разбиране за суверенитета е необходимо да бъде надграждано и обогатявано в съответствие с новите реалности и опита на съвременните (суверенни) национални държави при създаването на наднационални обединения, съюзи или организации.

В становището на **проф. д-р Валентина Драмалиева** се съдържа бележката, че има известно несъвпадение между броя на научните публикации, посочени в Справката за изпълнението на минималните изисквания на БАН към научната и преподавателската дейност на кандидатите за придобиване на академичната длъжност „професор“, и представените за целите на конкурса научни трудове.

Посочените данни в Справката за изпълнението на минималните изисквания по съответните групи показатели са предназначени за доказване, че са изпълнени изискванията на чл. 26 от ЗРАСРБ и на чл. 1а от ППЗРАСРБ, което е задължително условие за допускане на кандидатите до конкурса. А приложените за оценка от Научното жури публикации и справки за други академични дейности са селектирани в съответствие с профила на обявения

---

¹³ Виж Решение № 13 от 27 юли 2018 г. на Конституционни съд на Република България по к. д. № 3/2018 г.

в Държавен вестник конкурс. Така учебникът „Юридическа етика“¹⁴ е вписан в съответната графа на групата показатели в Справката, но не е приложен към конкурсните документи. По същата причина в Справката са посочени само част от цитиранията и участията в проекти. В Справката отсъства и информацията за лекционната дейност и т. н.

В становището на **проф. д.н.с. Камафил Манолов** е отправена препоръка за по-активно участие в международното научно пространство с оглед на по-широко разпространение на научните резултати. Някои от научните ми публикации са достъпни в международни научни платформи, а други в момента се подготвят за публикуване в такъв формат. Но това е динамичен процес, свързан и с изпълнението на някои институционални предпоставки, които не зависят изцяло от мен.

В заключение бих искал отново да благодаря на всички членове на Научното жури за подробните и добронамерени оценки на представените за целите на конкурса публикации и справки за академичната ми дейност. В нито една своя част те не повтарят вече приложените от мен публикации и дейности за придобиването на образователната и научна степен „доктор“, на научната степен „доктор на науките“, както и за заемането на академичната длъжност „доцент“.

25 март 2020 г.

(доц. д.н.ф. Борислав Градинаров)

---

¹⁴ Градинаров, Борислав, 2011, *Юридическа етика*, Велико Търново, изд. Фабер.